

УДК 57.082.544: 599.362.2: 630*15

Ходзінський В.П.¹, Черемних Н.М.²

КРИТ ЗВИЧАЙНИЙ (*TALPA EUROPAEA L., 1758*) У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО ПРИРОДОЗНАВЧОГО МУЗЕЮ НАН УКРАЇНИ

*Опрацьовано експонати (n=280 екз.) крота звичайного (*Talpa europaea L., 1758*) з фондів Державного природознавчого музею НАН України. Основний матеріал зібрано в травні-серпні 23 колекторами у період 1868-1998 рр. Проведено морфометрію 86% особин крота, 52% особин перед препаруванням було зважено, стать встановлено у 81% особин, вік – у 73% ос. Натуралії крота з фондів музею здобуті або знайдені на території Болгарії (1 місце збору) та шести областей заходу України (30 місць збору). Співвідношення статей особин крота, експонати яких зберігаються у фондах музею, становить 1,0 : 0,7 (♂ : ♀), вікових груп – 1,0 : 0,3 (ad. : subad.).*

Ключові слова: *Talpa*, експонат, колекція, музей.

Державний природознавчий музей НАН України (ДПМ НАН України) заснований у середині XIX ст. графом Володимиром Дідушицьким. Колекція тваринного світу музею сягає більше 200 тис. одиниць зберігання, з них 7262 – птахи, 7143 – ссавці. Фонди музею використовуються науковцями як матеріал для досліджень при виконанні зоологічних, фауністичних та біологічних наукових тем.

Робота виконана в рамках стажування Ходзінського В.П. на базі ДПМ НАН України (відділ ландшафтного та біотичного різноманіття) протягом 02.2013-03.2013 р. та 02.2018-03.2018 р., передбачала опрацювання та аналіз матеріалів і натуралій крота звичайного, націлена на розширення інформаційного висвітлення наукової цінності колекцій музею.

Матеріали і методи досліджень

У фондах ДПМ НАН України налічується 280 натуралій крота звичайного (*Talpa europaea L., 1758*) – чучела, тушки, черепи. Матеріал згруповано та проаналізовано за місцем збору; періодом збору; особами, що його збрали. На основі обліково-описових карток складено карту місць збору колекційного матеріалу крота (рис. 1), опрацьовано наведені в облікових картках морфологічні проміри тіла крота – довжина тіла (L, мм), довжина хвоста (С, мм), довжина передньої кінцівки (Р1, мм), маса тіла (М, г). Матеріал статистично опрацьовано з використанням прикладних програм МО Excel та Statistica 6.0.

Результати та їх обговорення

У фондах ДПМ НАН України колекція кротів представлена 280 зразками (порівняно з попереднім повідомленням [1] кількість матеріалу змінена після поступлень натуралій крота з колекції проф. К.А. Татарінова) – 12 чучел (4,3% від загальної кількості експонатів виду), 152 тушки (54,3%) та 116 черепів (41,4%), становить близько 4% від загальної кількості натуралій ссавців. Матеріал взято зі 160 особин крота, здобутих в шести областях заходу України (або 97,6% від загальної кількості – 164 особин; рис. 1), 1 особина – з Болгарії (0,6%), ще 3 особини – з

невідомим місцем збору (1,8%). Найбільше точок збору матеріалу крота, який міститься у фондах ДПМ у Львівській області – 14 (або 45,2% від загальної кількості – 31), в Івано-Франківській – 6 (або 19,4%), в Закарпатській та Тернопільській областях – по 4 (або по 12,9%), в Болгарії, Рівненській та Волинській областях – по 1 (або по 3,2%).

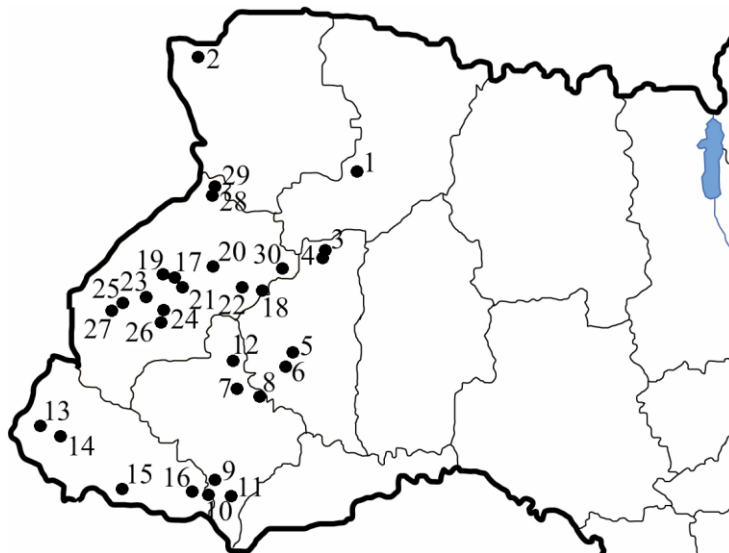

Рис. 1. Схематичне зображення місць збору крота звичайного з колекції ДПМ НАН України (нумерація точок на рисунку відповідає нумерації наведеній в табл. 1).

Як бачимо з рисунка 1, чучела, тушки та черепи крота взято з тварин здобутих або знайдених в 30 точках заходу України. Кількість натуралій (чучела, тушки, черепи) та місця їх походження (перелік населених пунктів де було зібрано тварин з яких отримано матеріал) наведено в таблиці 1.

Відомо місця збору 9 особин крота (75,0% з 12 екз.), чучела яких містяться в фондах музею – 8 у Львівській області (66,7%) і 1 в м. Івано-Франківськ (8,3%). За кількістю матеріалу зібраного в західних областях України можна сформувати наступний ряд (табл. 1): Львівська область – 170 натуралій (60,7%); Закарпатська – 38 (13,6%); Івано-Франківська – 27 (9,6%); Тернопільська – 27 (9,6%); Волинська – 8 (2,9%); Рівненська – 4 (1,4%). Розподіл кількості матеріалу крота фондів музею за областями збору наведено в таблиці 2.

Дані таблиці 2 вказують, що найчисленніше в фондах музею представлені натуралії крота зібрані на території Львівської області – 8 чучел, 71 череп та 91 тушка або 66,7, 61,7 та 59,9% від загальної їх кількості відповідно. Найменше матеріалу крота в фондах музею з Рівненської (4 екз., або 1,4%) та Волинської (8 екз., або 2,9%) областей. В групу "інше" об'єднано екземпляри з невідомим місцем збору (4 екз.) та з Болгарії (2 екз.), їх сукупна частка незначна – 2,1%.

Таблиця 1

**Перелік місць збору особин крота звичайного
та кількість отриманого матеріалу**

№	Місце збору	Матеріал	Кількість, шт.
1	2	3	4
1	Рівненська область, Клеванський район, с. Застав'я	чучело	-
		тушка	2
		череп	2
2	Волинська область, Шацький район, смт. Шацьк	чучело	-
		тушка	4
		череп	4
3	Тернопільська область, Кременецький район, с. Туники	чучело	-
		тушка	4
		череп	4
4	Тернопільська область, Кременецький район, м. Кременець	чучело	-
		тушка	6
		череп	5
5	Тернопільська область, Бучацький район, с. Доброполе	чучело	-
		тушка	3
		череп	3
6	Тернопільська область, Бучацький район, м. Бучач	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
7	м. Івано-Франківськ	чучело	1
		тушка	-
		череп	-
8	Івано-Франківська область, Тлумацький район, с. Нижнів	чучело	-
		тушка	7
		череп	6
9	Івано-Франківська область, Надвірнянський район, смт. Ворохта	чучело	-
		тушка	4
		череп	2
10	Івано-Франківська область, Надвірнянський район, ур. Брескул	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
11	Івано-Франківська область, Верховинський район, м. Верховина	чучело	-
		тушка	1
		череп	-
12	Івано-Франківська область, Галицький район, м. Галич	чучело	-
		тушка	4
		череп	-
13	Закарпатська область, Ужгородський район, с. Середне	чучело	-
		тушка	2
		череп	-

1	2	3	4
14	Закарпатська область, Мукачівський район, с. Ракошино	чучело	-
		тушка	1
		череп	-
15	Закарпатська область, Хустський район, с. Крайніково	чучело	-
		тушка	2
		череп	1
16	Закарпатська область, Рахівський район, с. Кваси	чучело	-
		тушка	17
		череп	15
17	м. Львів	чучело	3
		тушка	10
		череп	7
18	Львівська область, Золочівський район, с. Пługів	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
19	Львівська область, Шевченківський район, смт. Брюховичі	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
20	Львівська область, Кам'яно-Бузький район, с. Старий Яричів	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
21	Львівська область, Пустомитівський район, с. Давидів	чучело	-
		тушка	1
		череп	-
22	Львівська область, Золочівський район, с. Ясенівці	чучело	-
		тушка	27
		череп	13
23	Львівська область, Городецький район, с. Березець	чучело	2
		тушка	7
		череп	6
24	Львівська область, Миколаївський район, с. Розвадів	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
25	Львівська область, Самбірський район, с. Ралівка	чучело	-
		тушка	3
		череп	3
26	Львівська область, Миколаївський район, с. Рудники	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
27	Львівська область, Самбірський район, с. Корналовичі	чучело	-
		тушка	36
		череп	35

1	2	3	4
28	Львівська область, Сокальський район, с. Скоромохи	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
29	Львівська область, Сокальський район, с. Ромош	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
30	Львівська область, Бродовський район, с. Пеняки	чучело	3
		тушка	-
		череп	-
31	Болгарія, с. Златните Мостове	чучело	-
		тушка	1
		череп	1
Місце збору невідоме		чучело	3
		тушка	1
		череп	-
Разом		чучело	12
		тушка	152
		череп	116
		Σ	280

Матеріал крота з фондів музею зібрано протягом 130 років – з 1868 по 1998 р. Перший експонат крота в фондах музею – чучело надане Августом Шуманом 08.1868 р. (найновіше чучело – 06.1951 р.), останній експонат – тушка та череп зібрані К.А. Татариним 05.1998 р. (найдавніші тушка та череп датуються 07.1940 р.). Дата виготовлення двох чучел крота не відома. Зазначимо, що рік збору матеріалу відомо для 278 експонатів отриманих з 162 особин крота, місяць, пору року збору – для 274 експонатів отриманих з 160 ос.

Найінтенсивніше матеріал крота поступає до фондів ДПМ НАН України в 1960 р. (77 екз., або 27,7%), основну частку матеріалу в цей рік зібрано М.П. Рудишиним. Період з 1948 по 1956 рр. можна вважати найбільш продуктивним по збору матеріалу. В цей період, в середньому, протягом року фонди музею поповнювались на 23 зразки (10 черепів та 13 тушок), або на 8,3% від загальної кількості експонатів. В XIX ст. (1868-1876 рр.) у фонди музею поступали лише чучела крота.

Відзначимо, що сумарно, від загальної кількості (n=280), натуралій крота у фонди музею надано: М.П. Рудишиним – 59 екз. (33 тушки, 26 черепів), або 21,1%; К.А. Татариним – 53 екз. (19 тушок, 15 черепів, 1 чучело), або 18,9%; Городецьким – 39 екз. (26 тушок, 12 черепів), або 14%; Г.Ф. Сенік – 28 екз. (14 тушок, 14 черепів), або 10%; Подситковою – 26 екз. (13 тушок, 13 черепів), або 9,3%; Л.К. Опалатенко – 21 екз. (12 тушок, 9 черепів), або 7,5%; Лисенко – 15 екз. (8 тушок, 7 черепів), або 5,4%; Н.А. Полушиною – 12 екз. (6 тушок, 6 черепів), або 4,3%; невідомими колекторами – 6 екз. (6 чучел), або 2,1%; Покало – 3 екз. (2 тушки, 1 череп), або 1,1%; Нечителюк – 2 екз. (2 тушки), або 0,7%; І.В. Марисовою – 2 екз. (1 тушка, 1 череп), або 0,7%; Лазаровим – 2 екз. (1 тушка, 1 череп), або 0,7%; Жарським – 2 екз. (1 тушка, 1 череп), або 0,7%; Вітліном – 2 екз. (1 тушка, 1 череп), або 0,7%; Брижан – 1 екз. (1 тушка), або 0,4%; Морковим 1 екз. (1 тушка), або 0,4%; Афендик – 1 екз. (1 тушка), або 0,4%; Шуман, Маріон, Розенковським, Семеновою та Грицишин – по 1 екз. (1 чучело) або по 0,4%.

Таблиця 2

**Розподіл натуралій крота звичайного з фондів ДПМ НАН України
за областями збору**

Адміністративна область	Натуралії крота звичайного							
	чучело		тушка		череп		Σ	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Рівненська	-	-	2	1,3	2	1,7	4	1,4
Волинська	-	-	4	2,6	4	3,4	8	2,9
Тернопільська	-	-	14	9,2	13	11,2	27	9,6
Івано-Франківська	1	8,3	17	11,2	9	7,8	27	9,6
Закарпатська	-	-	22	14,5	16	13,8	38	13,6
Львівська	8	66,7	91	59,9	71	61,2	170	60,7
Інше*	3	25,0	2	1,3	1	0,9	6	2,1
Σ	12	100,0	152	100,0	116	100,0	280	100,0

Примітка: * – віднесено матеріал з Болгарії та невідомих місць збору.

За роками надходження чучела крота у фонд музею згруповано в наступний ряд: 1 шт. – 1868 р.; 1 шт. – 1869 р.; 2 шт. – 1870 р.; 1 шт. – 1872 р.; 1 шт. – 1876 р.; 1 шт. – 1927 р.; 2 шт. – 1949; 1 шт. – 1951 р.; 2 шт. – рік надходження невідомий (разом 12 шт.). У фонди музею чучела крота надали: 1 – А. Шуман; 1 – проф. Маріон; 1 – Розенковський; 1 – Семенова; 1 – К.А. Татаринів; 1 – Грицишин; 6 – невідомо. Чучела зроблені з особин крота здобутих в с. Пеняки (Бродівський район, Львівська область) – 3 шт., м. Львів – 3 шт., с. Березень (Городецький район, Львівська область) – 2 шт., м. Івано-Франківськ – 1 шт. (табл. 1). Місце відлову трьох кротів, з яких зроблено чучела не відоме. Всі чучела зроблені з дорослих статевозрілих особин крота.

Тушки крота препаровані та надані музею Афендиком (1 екз., або 0,7%), П. Брижаном (1 екз., або 0,7%), Вітліном (1 екз., або 0,7%), Жарським (1 екз., або 0,7%), Лазаровим (1 екз., або 0,7%), І.В. Марисовою (1 екз., або 0,7%), Нечителюком (2 екз., або 1,3%), Покало (2 екз., або 1,3%), Н.А. Полушиною (6 екз., або 3,9%), Лисенко (8 екз., або 5,3%), Л.К. Опалатенко (12 екз., або 7,8%), Подситковою (13 екз., або 8,5%), Г.Ф. Сенік (14 екз., або 9,2%), Городецьким (26 екз., або 17,1%), К.А. Татаринівим (29 екз., або 19,0%), М.П. Рудишиним (33 екз., або 21,7%).

Черепи крота у фонди музею надали Вітлін, Жарський, Лазаров, І.В. Марисова, Покало – по 1 екз., або 0,9%; Н.А. Полушина – 6 екз., або 5,2%; Лисенко – 7 екз., або 6,0%; Л.К. Опалатенко – 9 екз., або 7,8%; Городецький – 13 екз., або 11,2%; Подситкова – 13 екз., або 11,2%; Г.Ф. Сенік – 14 екз., або 12,1%; К.А. Татаринів – 23 екз., або 19,7%; М.П. Рудишин – 26 екз., або 22,3%.

При інвентаризації матеріалу крота з фондів музею працівниками відділу ландшафтного та біотичного різноманіття заведено обліково-описові картки, частина яких містить основні проміри тіла та масу тварин. Зазначимо, що морфологічні проміри тіла взято з 141 особини крота (86% з 164 особин). Серед них 75 самців (вікові групи: subad. – 10 особин, ad. – 44 особини, вік невідомий – 21 особина), 53 самки (вікові групи: subad. – 16 особин, ad. – 29 особин, вік невідомий – 8 особин) та 13 без зазначення статі (вікові групи: subad. – 5 особин, ad. – 5 особин, вік невідомий – 3 особини). Частину тварин (85 особин, або 52%) перед препаруванням зважено. Стать встановлено у 132 особин (або у 81%), вік – у 120 особин крота (або у 73%).

Середня маса тіла особин крота, натуралії яких містяться у фондах музею, становить $68,3 \pm 1,7$ г ($n=85$; $\sigma=15,44$; $\min\text{-max} = 40\text{-}101,5$ г). Статеве співвідношення особин становить $1,0 : 0,7$ (♂ : ♀). Найбільш рівномірне співвідношення статей серед препарованих тварин в літній період – $1,0 : 0,8$, восени – $1,0 : 0,5$ (рис. 2).

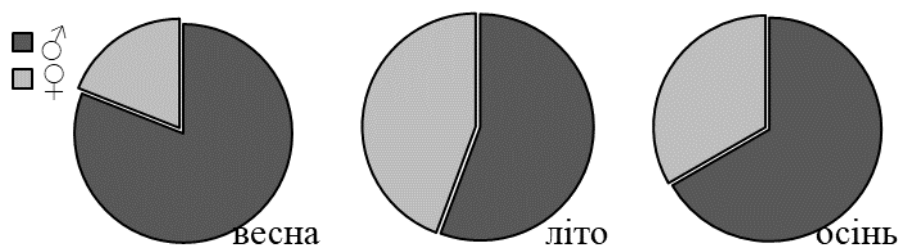

Рис. 2. Статеве співвідношення особин крота, експонати яких містяться у фондах музею, за сезонами року (n=132), %.

Вік особин крота встановлено для 120 особин (або для 73,2% препаративаних тварин). Колекція експонатів крота звичайного фондів ДМП в основному сформована з дорослих особин (вікова група ad.) на 74,2%. Серед препаративаних особин крота частка молодих тварин (вікова група subad.) становить 25,8%.

При зборі матеріалу більшість з науковців здійснювали проміри тіла крота (табл. 3).

Таблиця 3

Проміри тіла особин крота, натуралії яких містяться у фондах музею, мм

Стать	Вік	Показ- ник	n	M±m	min-max	σ	V
♂	subad.	L	10	115,3±5,4	90-145	17,06	14,80
		C	10	29,1±2,1	19-42	6,69	22,99
		Pl	10	17,6±0,6	16-20	1,83	10,44
♂	ad.	L	44	135,6±2,0	105-162	13,01	9,59
		C	44	29,0±1,0	20-44	6,37	21,98
		Pl	44	18,5±0,4	12-24	2,38	12,82
♂	subad. ad. indet.	L	75	130,0±1,8	90-162	15,90	12,24
		C	75	28,4±0,7	19-44	6,15	21,70
		Pl	75	18,2±0,3	13-24	2,17	11,92
♀	subad.	L	16	114,1±3,3	90-130	13,15	11,52
		C	16	29,3±1,8	20-42	7,11	24,24
		Pl	16	17,6±0,5	15-22	2,06	11,76
♀	ad.	L	29	128,3±1,7	110-145	9,24	7,20
		C	29	29,2±1,3	18-40	6,73	23,07
		Pl	29	17,4±0,4	12-22	2,10	12,08
♀	subad. ad. indet.	L	52	125,0±1,9	90-156	13,46	10,77
		C	52	29,5±0,9	18-42	6,57	22,25
		Pl	52	17,4±0,3	12-22	1,96	11,25
♂ ♀ indet.	subad. ad. indet.	L	141	126,7±1,3	90-162	15,50	12,29
		C	141	29,4±0,5	18-45	6,51	22,22
		Pl	141	18,0±0,2	12-24	2,12	11,81

Відзначимо, що отримані середні значення промірів тіла крота відображають сукупну вибірку сформовану з промірів (вимірювання зроблені 17 різними дослідниками) особин виду, натуралії яких представлені у фондах музею з 30 місць збору (рис. 1; табл. 1) та шести областей заходу України (рис. 1; табл. 2).

Висновки

У фондах музею нараховується 280 натуралій крота звичайного – 12 чучел, 152 тушок та 116 черепів. Основний матеріал зібрано в травні-серпні 23 колекторами протягом 130 років (з 1868 по 1998 р.).

Морфологічно описано 86% особин крота, 52% особин перед препаруванням зважено, стать встановлено у 81% особин, вік – у 73%. Натуралії крота з фондів музею отримано з тварин здобутих або знайдених на території шести областей заходу України (30 місць збору). Середні морфологічні проміри яких наступні: М – 68 г; L – 127 мм; С – 29 мм; РІ – 18 мм. Співвідношення статей особин крота, натуралії яких зберігаються у фондах музею, становить 1,0 : 0,7 (♂ : ♀), вікових груп – 1,0 : 0,3 (ad. : subad.).

Колекція експонатів крота звичайного у Державному природознавчому музеї зберігається у належному стані, у відповідності до чинних умов та правил зберігання зоологічного матеріалу, якісно використовується в культурних, освітніх та наукових цілях. При цьому колектив музею зберігає вдячність згаданим в роботі науковцям за їх безпосередній внесок у природознавство.

1. Ходзінський В.П., Черемних Н.М. Про колекцію експонатів крота звичайного (*Talpa europaea* L., 1758) у фондах Державного природознавчого музею // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень: матеріали Першої міжнар. наук.-практ. конф. (10-12 квітня 2014 р., м. Хотин) / відп. ред. І.В. Скільський. – Чернівці: Друк Арт, 2014. – С. 336-337.

¹ Національний лісотехнічний університет України, м. Львів
e-mail: khodzi@ua.fm

² Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів
e-mail: chermnata@gmail.com

Ходзинский В.П., Черемных Н.М.

Крот обыкновенный (*Talpa europaea* L., 1758) в фондах Государственного природоведческого музея НАН Украины

Изучена коллекция натуралий (n=280 экз.) крота обыкновенного (*Talpa europaea* L., 1758) из фондов Государственного природоведческого музея НАН Украины. Основной материал собран в мае-августе 23 коллекторами в период 1868-1998 гг. Проведена морфометрия 86% особей крота, 52% особей перед препарированием были взвешены, пол установлен в 81% особей, возраст – в 73%. Натуралии крота из фондов музея добыты или найдены на территории Болгарии (1 место сбора) и шести областей запада Украины (30 мест сбора). Соотношение полов особей крота, экспонаты которых хранятся в фондах музея, составляет 1,0 : 0,7 (♂ : ♀), возрастных групп – 1,0 : 0,3 (ad. : subad.).

Ключевые слова: *Talpa*, экспонат, коллекция, музей.

Khodzinskyi V.P., Chermnykh N.M.

Mole (*Talpa europaea* L., 1758) in funds of the State Natural History Museum of the NAS of Ukraine

The natural collection (n = 280 specimens) of the mole (*Talpa europaea* L., 1758) from the collections of the State Natural History Museum of the NAS of Ukraine was studied. The main material was collected in May-August by 23 collectors during the period 1868-1998. Morphometry of 86% of mole specimens was carried out, 52% of the individuals were weighed before preparation, the sex was set at 81% of individuals, and the age – 73%. Natural mole from the museum's funds are extracted or found in Bulgaria (1 gathering place) and six regions of West of Ukraine (30 collection sites). The ratio of the sexes of mole individuals, exhibits which are stored in the museum's funds, is 1.0 : 0.7 (♂ : ♀), age groups – 1.0 : 0.3 (ad. : subad.).

Key words: *Talpa*, exhibit, collection, museum.